

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРСІЙНОГО ПРОЦЕСУ ТА ПЛАНУВАННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ КВАРТИРНИХ КРАДІЖОК,
ВЧИНЕНИХ ІНОЗЕМЦЯМИ

В.В. Зарубей

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінально-процесуальної діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

О.В. Александренко

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінально-процесуальної діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Проведений аналіз розслідування кримінальних справ про квартирні крадіжки особистого майна громадян, що вчинені іноземцями, свідчить про існуючі суттєві недоліки в слідчій і оперативно-розшуковій діяльності та про необхідність підвищення їх ефективності щодо своєчасного розкриття та належного розслідування вказаних злочинів. Причини такого положення справ певним чином пов'язані з недостатнім матеріальним і технічним забезпеченням діяльності правоохоронних органів, проте більше з них полягають у неналежній організації роботи і професійної підготовки слідчих і оперативних співробітників, обумовлені відсутністю дієвих і обґрунтованих науково-методичних рекомендацій щодо виявлення й розслідування таких злочинів у сучасних умовах. Матеріали наукових досліджень, аналіз динаміки та структури крадіжок, вчинених іноземцями, дають підстави для висновку, що найбільша кількість злочинів, вчинених іноземцями – це саме крадіжки. Звідси випливають потреби практики у розробці практичних рекомендацій щодо розкриття та розслідування вказаних злочинів, що й обумовлює актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана проблема не викликала належної уваги вітчизняних і науковців-криміналістів та процесуалістів країн СНД, будь-які серйозні праці з вказаної проблематики відсутні. Різні аспекти розслідування вказаної категорії злочинів у різні часи розглядалися в наукових працях Т.В. Авер'янової, Ю.П. Аленіна, О.Я. Баєва, В.Д. Басая, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, І.М. Возгіна, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, І.Ф. Герасимова, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, А.В. Дулова, А.В. Іщенка, В.А. Журавля, Н.С. Карпова, Н.І. Клименко, І.П. Козаченка, В.О. Коновалової, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, М.О. Селіванова та ін.

Мета статті. На основі вивчення оперативно-розшукової і судово-слідчої практики, узагальнення позитивного зарубіжного досвіду розглянути основи для

розробки сучасної методики розслідування крадіжок, вчинених іноземцями, та показати особливості її застосування.

Основні результати дослідження. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше з моменту проголошення України незалежною державою, спираючись на положення загальної теорії криміналістики й узагальнення досвіду оперативного-розшукової та слідчої практики, розглянути вже давно назрілі й актуальні на сьогодні питання щодо розробки методики розслідування крадіжок, вчинених іноземцями.

Для розслідування майнових злочинів першочергове значення має повнота висунення версій про особу (осіб), яка вчинила квартирну крадіжку; а характер версії залежить від кількості та повноти даних відомостей про цю особу (осіб). Якщо на першочерговому етапі розслідування встановити злочинців не вдалося, важливого значення набуває належна, тактично обґрунтована організація розслідування, основою якого складає планування. При цьому слід мати на увазі, що висунення і зосередження зусиль на перевірці єдиної, навіть самої, на думку слідчого, ймовірної версії, нерідко призводить до неповноти та необ'єктивності розслідування й значно ускладнює розкриття злочину, оскільки ця перевірка потребує певного, інколи значного часу. Саме тому набуває значення висунення одразу ж всіх можливих в даній слідчій ситуації версій та належна, відповідно до існуючих рекомендацій криміналістичної тактики, їх перевірка.

Загальновідомо, що у кримінальній справі версії є певною системою припущень загального характеру, які пояснюють подію в цілому, і на окремих складових, що пояснюють елементи цієї події. До останньої категорії відносяться версії стосовно особи, яка вчинила крадіжку майна. Ці версії, у свою чергу, утворюють самостійну систему, яка складається з трьох основних підсистем (груп версій). В основі диференціації версій лежить характер припущення щодо особи злочинця. На цій підставі надалі можна побудувати певну систему версій. Отже, розглянемо систему версій про особу (іноземця), який вчинив квартирну крадіжку, які повинні висуватися у вказаній категорії кримінальних справ.

Першу підсистему (групу) складають версії, що базуються на ознаках, які прямим чи непрямим шляхом вказують на вчинення крадіжки конкретною особою чи особами.

1. Засновані на ознаках, які прямо чи побічно вказують на квартирні крадіжки, що могли бути вчинені конкретною особою (особами). До таких ознак належить висловлене потерпілим припущення про вчинення крадіжки будь-якою конкретною особою. Необхідно вжити заходів щодо активізації пам'яті потерпілого на виявлення особливостей поведінки своїх знайомих, які останнім часом перебували у нього вдома.

2. Відомості, що надаються свідками (наприклад, показання чергових вахтерів гуртожитку, адміністраторів готелів, сусідів, які спостерігали за підозрілими особами або особами із числа знайомих потерпілого в його відсутності); а також факт виявлення викраденого майна у конкретної особи. Сам по собі, взятий ізольовано, цей факт ще не свідчить про вчинення злочину даною особою. Проте, як свідчить узагальнення слідчої практики, серед квартирних крадіжок, вчинених іноземцями – знайомими потерпілого, у 34% випадків викрадені цінності знаходились у камерах схову, місцях компактного проживання іноземців; а у 15% випадків – в речах, які належать їх товаришам та рідко ними оглядаються.

До засад висування версій про конкретну особу, а так само щодо кола осіб, серед яких може знаходитися злочинець, слід віднести відомості про обставини, що вказують на зв'язок злочинця з місцем події, об'єктом злочинного посягання і потерпілим.

Як показав аналіз кримінальних справ, у 65% квартирних крадіжок, вчинених іноземцями, цей зв'язок виражався в наявності ознак поінформованості злочинця про місце перебування викрадених цінностей, розпорядок дня потерпілого, маршрути його пересування на роботу (навчання) і час повернення додому. На це, зокрема, може вказувати відсутність слідів злому при проникненні в квартиру (кімнату гуртожитку), через двері. Сюди можна віднести так званих іноземців-«клофелінщиків», які з успіхом знайомляться з новими жертвами, приходять до них додому, потайки підсипають в спиртні напої клофелін, а потім вчиняють крадіжку. Таким же чином діють іноземці-«марвіхери», що закохують в себе жінок, які потім довіряють їм ключі від квартири. Через деякий час жінка залишається без «коханого чоловіка», а також без грошей та ювелірних прикрас. У 35% випадків вчинення крадіжок з числа знайомих потерпілого для проникнення злочинцями використовувалися заздалегідь виготовлені ними копії ключів або знання умовних місць, де потерпілий залишав ключі.

Для розглянутого напрямку розслідування найбільш характерними є такі організаційні заходи (у тому випадку, якщо вони не проводилися раніше), як:

- 1) перевірка за способом вчинення злочину з метою виявлення осіб, які його вчинили, а також аналогічних злочинів, що залишилися нерозкритими;
- 2) перевірка за обліками слідів пальців рук з місць нерозкритих злочинів;
- 3) перевірка за дактилоскопічною картотекою осіб, які становлять інтерес для органів внутрішніх справ;
- 4) направлення орієнтувань, запитів до органів внутрішніх справ інших регіонів держави.

При висуванні версій цієї групи слід мати на увазі, що особа, на яку падає підозра, сама особистої участі в квартирній крадіжці могла не приймати, а була «навідником», організатором тощо.

Останній вид версій, які ми запропонували в першій підсистемі, засновані на ознаках інсценування квартирних крадіжок самими потерпілими або іншими особами. На це, зокрема, можуть вказувати:

– надмірна знервованість потерпілого, його бажання обмежитися одержанням документа, що засвідчує факт крадіжки. При цьому потерпілий посилається на відсутність часу, незнання законодавства, відсутність особистого адвоката або коштів для оплати його послуг тощо.

– явна невідповідність у показаннях потерпілого в питаннях оцінки викраденого, його опису і наявності документів на його придбання.

– показання свідків про відсутність заявлених цінностей у потерпілого задовго до моменту його заяви до міліції про квартирну крадіжку;

– виявлення «викрадених» цінностей у співвітчизників потерпілого і їх показання про добровільну передачу їм заявником цих предметів (цінностей).

Другу підсистему складають версії, засновані на даних, що містяться в матеріалах справи, але не вказують на конкретну особу.

Підстави для висування таких версій можна розділити на дві підгрупи. Першу складають відомості про прикмети зовнішності злочинця, його одяг, його

власні речі та предмети, а так само про викрадені речі та предмети з місця крадіжки, на що вказується свідками і потерпілим. Другу складають відомості, отримані в процесі вивчення різного роду слідів і матеріальних об'єктів, залишених злочинцем на місці події, або протягом шляху відходу. Всі вони містять у собі важливу інформацію розшукового характеру, використання якої дозволяє в ряді випадків зробити висновки про деякі фізичні ознаки особи, яка їх залишила, принаймні – її приналежності до певної категорії осіб. У випадках, коли є підстави підозрювати у вчиненні квартирної крадіжки іноземця, ці відомості можуть вказувати на особисті риси підозрюваного (стать, вік, інтелектуальний та фізичний розвиток, морально-психічний облік, володіння певними професійними навичками, злочинним досвідом).

З метою вивчення висувавшихся версій по квартирних крадіжках, які вчинені іноземцями, нами було вивчено 263 кримінальні справи про квартирні крадіжки, вчинені іноземцями в період з 2005 по 2010 р. Версії, що входять до цієї підсистеми, засновані на вірогідно встановлених ознаках (наприклад, визначення зросту за розміром сліду взуття) і ймовірних ознаках (наприклад, показання очевидців щодо ознак зовнішності).

Проведене нами дослідження показало, що у 61% кримінальних справ про квартирні крадіжки, вчинені іноземцями, були відомості, що слугують підставою для висування подібних версій, мають велике значення і для перевірки версій, які належать до другої підсистеми. Нерідко сама ця інформація має доказове значення, а її джерело (об'єкт-носіє) використовується в якості об'єкта, який ідентифікується (наприклад, сліди рук, ніг, слини).

До третьої підсистеми входять версії, що обмежують коло осіб, серед яких ймовірніше за все може знаходитися злочинець. Кількість таких версій у кожній конкретній ситуації залежить від наявності відомостей, що характеризують злочинця. Чим таких відомостей менше, тим більше версій повинно висуватися в цій групі.

Проведене дослідження також показало, що у 39% кримінальних справ даної категорії були в наявності підстави для побудови й інших версій, ніж були висунені. А саме – вони повинні були враховувати ознаки, які хоча й не містяться в матеріалах кримінальної справи, але повинні враховувати й минулий досвід розслідування подібних злочинів, певні криміналістичні знання (щодо співвідношення місця проживання та проведення дозвілля, роботи та навчання іноземця тощо). Також певну криміналістичну особливість (значущість) мають квартирні крадіжки, вчинені групою іноземців (кількісний склад, вік, ступінь згуртованості, злочинні нахили) щодо суб'єкта вчинення крадіжки. До них, зокрема, належать ознаки, що вказують на наявність зв'язків злочинця з потерпілим (27,6% кримінальних справ).

Підставами для висування типових версій може слугувати й знання оперативної обстановки в районі вчинення квартирної крадіжки. Наприклад, концентрація в районі компактного проживання іноземних робітників певної категорії місцевого населення дозволяє в першу чергу припускати їхню причетність до майнових злочинів, які вчиняються. Так, гуртожитки студентів, де проживають не лише українські громадяни, але й іноземці, розташовуються в безпосередній близькості від гуртожитків коледжів, технікумів. При вивченні нами кримінальних справ про квартирні крадіжки, вчинені іноземцями нами було вста-

новлено, що 43,5% від загальної кількості крадіжок майна громадян України з гуртожитків, вчиняються іранцями, афганцями, в'єтнамцями та китайцями.

За аналогічною схемою можливе висунення версій з врахуванням оперативної обстановки при розслідуванні квартирних крадіжок як особистого майна українських громадян, так і майна, що належить фірмам, підприємствам із контейнерів (багажу) у річкових і морських портах. Як справедливо відзначається, порт – це закрите режимне підприємство [1, с. 14]. Доступ сторонніх осіб (тим більше, що всі порти прикордонні) сюди вкрай обмежений. Тому і висувається в першу чергу версія про причетність докерів-механізаторів (іноземців), якщо є підстави вважати, що крадіжка скоєна в порту призначення.

Як свідчать інші дослідження, проведені А.Я. Целіщевим, при отриманні повідомлення про подію з ознаками квартирної крадіжки висуваються такі типи версій:

1. крадіжка, вчинена іноземцями, дійсно мала місце за обставин, вказаних у заяві потерпілого або в інших первинних матеріалах;
2. крадіжки, вчиненої іноземцями, не було, мав місце інший злочин;
3. крадіжки, вчиненої іноземцями, не було (можливо, очевидці події сумлінно помиляються або особа, яка заявила про злочин, свідомо дає неправдиві відомості) [2, с. 49-50].

Нами вище вже відзначалося, що у більшості квартирних крадіжок, які вчиняються за участю іноземців, спостерігається дефіцит початкової інформації для висунення і розробки відповідних версій.

Комплекс заходів щодо дослідження і збору вихідної інформації, на нашу думку, повинен охоплювати встановлення наступних обставин:

- 1) чи не вчинені крадіжки конкуруючими організаціями, фірмами та чи не очолює сусіднє підприємство громадянин іноземної держави;
- 2) чи є до об'єкта, який цікавить слідство, під'їзні шляхи і дороги, який їхній стан;
- 3) як організована робота підприємства і як здійснюється прибуття й повернення до місця проживання і відпочинку іноземців; яким чином організована доставка товарно-матеріальних цінностей (техніки, продуктів харчування) на місце роботи громадян України;
- 4) які існують виробничі зв'язки об'єкта, що цікавить, і хто є замовником виконуваного на момент злочину завдання;
- 5) хто бере цінності, що надходять; як вони зберігаються (разом або окремо);
- 6) чи були раніше факти крадіжки матеріальних цінностей і майна робітників, які навчаються; яких заходів вжито за вказаними фактами злочинів.

Таким чином, отримавши вихідну інформацію при вивченні обстановки, що склалася на момент квартирної крадіжки, вчиненої іноземцями, можна висувати розглянуті нами раніше групи версій, залежно від сформованих ситуацій. Розробка версій знаходить своє зовнішнє відображення в основному у формі письмового плану розслідування. Слідчі версії складають, по суті, основу планування. Тому можна погодитися з В.О. Коноваловою та В.Д. Пчолкіним, які зазначають, що логіка взаємозв'язку версії і планування простежується головним чином у тому, що вся сукупність обставин, предметів, які підлягають встановленню при розслідуванні, виникає з тих наслідків, що виводяться з побудованого припущення [3, с. 50].

Таким чином, планування досудового слідства, оскільки воно є заздалегідь продуманою сукупністю прийомів розслідування квартирних крадіжок, вчинених іноземцями, представляє собою метод розслідування, протилежний такому методу, коли розслідування ведеться за випадково обраним напрямом та із застосуванням тактичних прийомів і науково-технічних засобів, не підпорядкованих заздалегідь продуманому плану, і тому в багатьох випадках не забезпечують розкриття злочинів та повне встановлення всіх його істотних обставин.

Проведене нами в слідчих підрозділах ОВС України дослідження щодо стану розслідування квартирних крадіжок вказаної категорії з питань їх організації та планування, дозволило виявити типові недоліки, які ускладнюють, а нерідко й перешкоджають належному висуненню версій, а також швидкому й ефективному розкриттю та розслідуванню цих злочинів.

До таких недоліків, зокрема, належать:

1. невідповідність запланованих слідчими ОВС заходів особливостям вчиненого злочину – 32%;
2. розробка необґрунтованих планів розслідування через відсутність систематизованої вихідної інформації про конкретний злочин – 10%;
3. невчасна розробка планів розслідування – 17%;
4. неповнота висунутих версій – 46,2%;
5. наявність тривалих перерв у часі між плануванням першочергових і подальших слідчих дій та інших заходів – 38,2%;
6. планування типових, без врахування особливостей даного злочину, слідчих дій та інших заходів – 68,6%;
7. відсутність окремих планів, що впливають із результатів проведеної роботи, а також із загального плану розслідування злочину – 85,4%;
8. невинувато великі строки виконання запланованих заходів – 25,6%;
9. дублювання запланованих заходів та їх необґрунтоване перенесення з одного плану до іншого – 39,8%.

Зокрема, як приклад наведемо ситуацію, що доволі часто виникає при розслідуванні таких злочинів: при несвоечасному і неповному, такому, що не враховує всіх особливостей вчиненого злочину, складанні плану розслідування і проведення заходів щодо підозрюваного з числа прибулих на навчання з обміну досвідом в Україну іноземних студентів, внаслідок короткочасності його перебування в Україні, підозрюваний іноземець виїхав за її межі й став практично недосяжним для проведення розслідування.

Висновок. Недооцінка належного планування та інших розглянутих вище організаційних недоліків при проведенні досудового слідства у справах про квартирні крадіжки, вчинені іноземцями, неминуче призводить не лише до серйозних тактичних прорахунків, але й зазвичай тягнуть за собою суттєву неповноту розслідування, що є підставою для повернення кримінальної справи для проведення додаткового розслідування. Вказані обставини та їх негативні наслідки слід обов'язково враховувати при проведенні розслідування, складанні узгоджених планів проведення слідчих і оперативно-розшукових заходів, плануванні окремих слідчих дій з метою ефективного, повного та всебічного розслідування даної категорії злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Берназ В.Д.* Методика расследования краж народно-хозяйственных грузов на морском транспорте : дис... юрид. наук, – К. : КВШ МВД СССР, 1986. – 14 с.

2. *Филиппов А.Г., Целищев А.Я.* Типичные версии и их использование при расследовании грабежей и разбойных нападений. // Совершенствование криминалистических методов в борьбе с преступностью. Межвузовский сборник научных трудов. – М, 1988. – С. 49-50.

3. *Коновалова В.Е., Пчёлкин В.Д.* Следственные версии как основа планирования расследования хищений социалистического имущества // Проблемы социалистической законности. Вып. 14. – Харьков, 1984. – С. 50.

Зарубей В. В., Александренко О. В. Особливості версійного процесу та планування розслідування квартирних крадіжок, вчинених іноземцями

У статті розглядаються особливості висунення версій та планування розслідування у кримінальних справах про квартирні крадіжки, вчинені іноземцями.

Ключові слова: кримінальна справа, квартирна крадіжка, іноземці, версії, планування.

Зарубей В.В., Александренко Е.В. Особенности версионного процесса и планирования расследования квартирных краж, совершенных иностранцами

В статье рассматриваются особенности расследования квартирных краж, совершённых иностранцами, и возбуждения уголовных дел по признакам преступления, предусмотренного ст. 185 УК Украины.

Ключевые слова: уголовное дело, квартирные кражи, иностранцы, версии, планирование.

Zarubei V.V., Aleksandrenko O.V. Specific features of forensic process and planning of criminal investigation of apartment burglaries, committed by foreigners

The article considers the specific features of advancing versions and investigation planning on criminal of apartment burglaries, committed by foreigners

Key words: criminal case, apartment burglary, foreigners, versions, planning.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2011.